

Zoopedagógia és környezeti nevelés a védett és fokozottan védett állatfajok védelme érdekében a Jászberényi Állat- és Növénykertben

Orbán Zoltán, Fercsik Péter és Sárközy Tamás

Jászberényi Állat- és Növénykert

5100 Jászberény, Fémnyomó u. 3, E-mail: jaszoo@vnet.hu

Összefoglalás: A jászberényi állatkertben 2001-ben indítottunk el egy élmény- és szemléltetés-központú zoopedagógiai kísérleti programot, száznál több védett és fokozottan védett állatfaj bemutatásával. Erre a szemléltetésre épül a látogatók környezeti nevelése. Ennek alapját az élőszóval kísért előadások és foglalkozások jelentik, melyet az állatkert ingyenes szolgáltatásként biztosít. A program ideje alatt a látogatólétszám 39,5%-kal, 43 000 főről 60 000 főre, a vezetett csoportok száma 50-ről 240-re, a foglalkozásokon részt vettek száma 2374-ről 8500-ra nőtt. 2001-ben a látogatók 4,7%-a, 2002-ben 14,1%-a vett részt zoopedagógiai foglalkozásokon. Eredményeink igazolják, hogy az állatkerti közönség bevonható az élményközpontú környezeti nevelésbe. Így a magyar állatkertek évi 3 000 000 látogatójával a környezeti nevelés elsődleges, ezáltal a természet- és környezetvédelem legfontosabb társintézményei lehetnek.

Kulcsszavak: csoportvezetés, fenntarthatóság, ismeretterjesztés, környezetgazdagítás, környezeti nevelés, látványtetés, természetvédelem, zoopedagógia

Bevezetés

A természetvédelem törvényi szabályozás, finanszírozás, infrastruktúra, kutatómunka, szakembergárda, mindenekelőtt azonban környezettudatos társadalmi bázis kérdése (Palmer & Neal 2000). Magyarországon a természetvédelem központi, irányító apparátusa kiépült, a lakosság környezettudatossága azonban elmarad a kívánatostól. A közvetlen természetvédelmi munka mellett ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni a környezeti nevelés, mint közvetett természetvédelmi tevékenység fontosságát. A környezeti nevelés, legalábbis az elvárás szintjén megjelenik a közoktatásban (NAT 1995, NKNS 2001), de a szakszerű, tervezett pedagógiai munka elengedhetetlenül részét kell képezze az egyes faj- és területvédelmi programoknak is (Szabó *et al.* 2000, Standovár & Primack 2001).

Mindazonáltal a természetvédelem nevelési aspektusai nem kapnak kellő hangsúlyt, illetve szakmailag nem kellően megalapozottak a természetvédelmi munkában. Az okok között minden bizonnyal szerepel az, hogy a nevelés összetett folyamat révén csak hosszabb távon fejti ki hatását és eredményei a természetudo-

mányokénál nehezebben mérhető. Általános hiányosságnak tekinthető még, hogy a nevelési és pszichológiai szakemberek gyakran egyáltalán nem jutnak szerephez a faj- és terület szintű védelmi tevékenységek kidolgozásában. Ez részben abból ered, hogy gyakorlati értelemben a lakosság még mindig kívülállóként, s nem partnerként van jelen természetvédelmi gondolkodásunkban. Az új évezred környezetkezelési paradigmaváltása, a fenntarthatóság problematikája talán a társadalom szerepének megítélésében, a pedagógia, a nevelés terén fejt ki legkevésbé kritizált módon jótékony hatását. A fenntarthatóság kérdéskörében központi szerepet kap a közösség érdekében cselekedni képes, akaró és tudó polgár (Palmer & Neal 2000), mely szemlélet a modern nevelésemleletekben és a környezetpszichológiában egyaránt jelentkezik (Bábosik 1999, Nahalka 2002, Rókusfalvi 2002).

A természetvédelem nevelési stratégiáinak kidolgozásához meg kell ismerni azokat a hatásokat, melyek az egyén környezettudatosságát alakítják. Kutatások szerint (Palmer & Neal 2000) környezettudatos felnőttek életében kimutathatók olyan meghatározó élmények, melyek befolyásolják az egyén későbbi életvitelét. A legtöbb ilyen nagy formálódó erővel bíró élmény a természethez, szülőkhöz és közeli rokonok személyéhez kapcsolódik (Palmer & Neal 2000).

A környezeti nevelésnek a környezetben, a környezetről és a környezetért kell történnie, szemléletének középpontjában a közvetlen tapasztalás és a megélhető élmény áll (Palmer & Neal 2000). Ezen feltételeknek a 45 perces időkeretben gondolkodó, tantermi munkára épülő közoktatás kevésbé tud megfelelni, ezért a környezeti nevelés elsősorban tanórán kívüli óvodai és iskolai tevékenység (Szerényi 1994, Labancz 2001), illetve külső, iskolát segítő tereptanulmányi intézmények (Legány 1993, Hortobágyi 1995, Palmer & Neal 2000), köztük az állatkerti zoopedagógia (Pintér *et al.* 1997, Pies-Schulz-Hofen 2000) feladata lehet.

A modern állatkerteknek hármas szerepe van: védett és fokozottan védett állatfajok megőrzése, kutatás, nevelés (IUDZG/CBSG 1993, Kleiman *et al.* 1997, Standovár & Primack 2001). A 12 magyar állatkert és állatkert jellegű intézmény évi három millió látogatója (Magyar Állatkertek Szövetsége közlése) egyedülállóan nagy számú, költséghatékonyan elérhető közönséget jelent a környezeti nevelés számára. A jászberényi állatkertben 2001-ben indítottunk el egy hosszú távú, zoopedagógia központú állatkert fejlesztési kísérletet, melynek középpontjában a környezeti nevelés áll.

Módszerek

A program első lépéseként az állatkert *ex situ* és *in situ* (IUDZG/CBSG 1993) fajvédelmi programokhoz csatlakozott. Új szemléletű állatkerti környezetet

és állatkifutókat alakítottunk ki. Kidolgoztuk az egyes állatfajok újszerű fogságban tartási és bemutatási technikáit. Új tájékoztató táblákat helyeztünk ki, tanösvényeket alakítottunk ki. Átalakítottuk az állatkert belső működését, megteremtve a kert környezeti nevelési, pedagógiai szolgáltató infrastruktúráját. Erre épült a nevelési munka, melynek középpontjában az állatok és környezetük közvetlen bemutatása áll. Az eredmények méréséhez vizsgáltuk a látogatólétszám változásait és korösszetételét, a csoportvezetésekben részt vettek életkori megoszlását és arányukat a mindenkori látogatólétszámhoz.

Eredmények

Zoopedagógiai szemlélet

Az állatkert arculatát meghatározó vezetői csoport alapvetően pedagógiai szemléletű. A zoopedagógus tagja a vezetésnek, így rálátása és beleszólása van a kert működésébe és a tervezésbe. Legalább ilyen fontos, hogy a gondozók is elfogadják és támogatják a zoopedagógiai munkát. 2001-ben egy zoopedagógusunk volt, 2002 második félévétől egy külön zoopedagógiai munkacsoport alakult három fővel. Feladatuk a látványteretek fejlesztése, illetve az erre épülő csoportvezetések, foglalkozások megtartása.

Állatgyűjtemény összetétele

A kert kis területe (4,5 ha) nem teszi lehetővé a klasszikus nagy testű állatok tartását. Szinte teljesen felszámoltuk a patás állományt, és az így felszabadult helyre telepítettük a ragadozókat. Az állatállomány egyre jelentősebb része származik természetvédelmi hatóságok által elkobzott állatokból. 2001-ben és 2002-ben a Természetvédelmi Hivatal kobzásából származó papagájok, 2002-ben fokozottan védett, kobzott hiúz érkezett hozzánk a Duna–Dráva Nemzeti Park területéről.

Az állatkert, mint madármentő állomás

Az állatállomány összetételének folyamatosan változó részét képezik a befogadott, sérült vagy elárvult, védett és fokozottan védett hazai állatfajok. 2002-ben 15 faj 31 egyedét fogadtuk be, illetve részesítettük állatorvosi ellátásban. A felnövekvő, illetve felgyógyuló madarakat gyűrűzés után elengedjük.

Információs rendszer

Az érdekesen bemutatott állatok képezik az alapját a kert komplex zoopedagógiai tevékenységének. Ennek közvetett eszköze a négy típusból álló ismeretterjesztő táblarendszer, melynek eddig több mint száz elemét készítettük el és helyeztük ki.

Az alábbi táblafajtákat alkalmazzuk. Fehér fajtáblák: összetett ismereteket közölnek, mindegyiknek van természetvédelmi fejezete is. Érdekességek zöld táblája: aktualitások, érdekességek az egyedekről. Itt válaszolunk a vendégkönyvben feltett látogatói kérdésekre is. Tájékoztató sárga táblák: figyelmeztetések, elsősorban a látványtetések időpontjáról és az állatokat védő látogatói etetési tilalomról. Állatkert a környezet- és természetvédelem szolgálatában: kék táblák, az állatkert gyakorlati állat-, faj-, természet- és környezetvédelmi tevékenységét mutatják be. Az élő szóval kísért csoportvezetéseknel a közvetlen pedagógiai munkát rádióadás fejmikrofonból és akkumulátoros rádióvevős hangszóróból álló mobil hangosítás segíti.

Madárvédelmi mintakert tanösvény

Az állatkert arborétumi részén kialakított gyakorlati természetvédelmi tanösvény 41 állomáson, 50 információs táblán, 96 védett és fokozottan védett, elsősorban madárfaj színes képével kiegészítve, 66-féle madár- és állatvédelmi eszközt és módszert mutat be. Az információs táblák kihelyezési, alkalmazási és fenntartási tanácsokat is adnak, illetve tájékoztatnak az elkészítéshez szükséges méretekről is. Az intézmény ezzel egyben bekapcsolódott a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Madárbarát Kert programjába.

Új szemléletű állatbemutató

Állataink mintegy 50%-át sikerült új kifutókba helyezni. Ezek nemcsak nagyok (200–1100 m²), de biotóp jellegűek is. Az állatok, a domborzat, a növényzet, a mindenütt kialakított vízfolyások és tavak egységes látványt képeznek. Az így közvetített ökológiai szemléletet fokozzák az együtt tartott állatfajok. Eddig a gázló, bukó és úszó madarak, a vaddisznók (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758), gímszarvasok (*Cervus elaphus* Linnaeus, 1758) és vízi madarak, tengerimalacok (*Cavia procellus* Linnaeus, 1758) és sziklapapagájok (*Cyanoliseus patagonicus* Vieillot, 1818) együtt tartását sikerült megoldani. Ezenkívül hazánkban egyedül nálunk látható barnamedvékkel (*Ursus arctos* Linnaeus, 1758) együtt élő farkas (*Canis lupus* Linnaeus, 1758) falka.

Látványvetési program

A program keretében a ragadozóknak, a mindenevőknek és a majmoknak a természetes táplálékszerzésnek megfelelően úszniuk, mászniuk, ugraniuk kell a táplálékért, illetve meg kell keresniük azt. A programba eddig az európai barnamedvét, farkasokat, hiúzokat (*Lynx lynx* Linnaeus, 1758) és vadmacskát (*Felis silvestris* Schreber, 1775), a vaddisznókat, a fehér gólyákat (*Ciconia ciconia* Linnaeus, 1758), rózsás gödényeket (*Pelecanus onocrotalus* Linnaeus, 1758) és kormoránokat (*Phalacrocorax carbo sinensis* Blumenbach, 1798), a mosómedvét (*Procyon lotor* Linnaeus, 1758) vontuk be. A látogatók 2002-től hét helyszínen, napi 11 alkalommal vehetnek részt a látványvetéseken.

Állatok akcióban állatbemutató

Az első évben, 2001-ben egy, 2002-ben 30 bemutatót tartottunk uhuval (*Bubo bubo* Linnaeus, 1758), erdei fülesbagollyal (*Asio otus* Linnaeus, 1758), kuvikkal (*Athene noctua* Scopoli, 1769), vörös vércsével (*Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758), zöldszárnyú arával (*Ara chloroptera* Linnaeus, 1758), lámával (*Lama lama* Linnaeus, 1758) és vadászgörénnyel (*Mustela putorius* Linnaeus, 1758). Miközben az állatok szabadon mozognak a látogatók előtt és között, előadás hangzik el tulajdonságaikról, védelmi helyzetükről.

Csoportvezetések

A vizsgálatot megelőző évekről nincs adat. 2001-ben 50, előre bejelentkezett csoport, 2374 fő vett részt zoopedagógiai foglalkozásokon. A csoportmegoszlás az alábbi volt: óvodai 30 (60%), általános iskolai 16 (32%), középiskolai 3 (6%), főiskolai 1 (2%). Az életkori megoszlás az alábbiak szerint alakult: gyerek 2157 (90,9%), felnőtt 217 (9,1%). A látogatók 5,26%-a vett részt csoportfoglalkozásokon.

2002. október 31-ig 240 csoport, 8500 fő vett részt zoopedagógiai foglalkozásokon, melyből 138 (57,5%) látványvetéshez kapcsolódott. 198 (82,5%) szervezett csoportunk volt: óvodai 131 (66,2%), általános iskolai 60 (30,3%), középiskolai 3 (1,5%), főiskolai 4 (2%). 42 (17,5%) nem szervezett látogatói csoportunk volt. Az összes csoport tekintetében az életkori megoszlás: gyerek 5800 (68,2%), felnőtt 2700 (31,8%) volt. A látogatók 14,17%-a vett részt csoportvezetésekben.

Nyári zoo-tábor

Az első zoo-tábort 2002 nyarán szerveztük. Nyolc héten át, heti öt napos turnusokban, nem bentlakásos rendszerben 15, összességében 120 általános iskolás gyereket fogadtunk. A táborozókkal a zoopedagógus mellett három főiskolai hallgató, valamint az állatkert dolgozói közösen foglalkoztak. A gyerekek részt vettek az állatkerti munkákban, a látványtetési programokon, illetve bemutató madárgyűrűzésen az állatkert mögötti védett Zagyva-ártéren.

A képzők képzése

A vizsgálat első évében, 2001-ben 217 pedagógus vett részt állatkerti zoopedagógiai foglalkozásokon. Szakmai továbbképzésen további 50 állatkerti szakember számára tartottunk előadást. 2002. október 31-ig 551 pedagógus és 2149 szülő vett részt állatkerti foglalkozásokon. Szakmai továbbképzéseken, konferenciákon, kihelyezett foglalkozásokon, pedagógiai egyetemi és főiskolai előadásokon 433 magyar és külföldi hallgató, nevelési és állatkerti szakember számára tartottunk előadásokat a zoopedagógia és a környezeti-, természeti nevelés témakörében. Állatkerten kívül tartott zoopedagógiai foglalkozásokon további 1000 gyerek is részt vett.

Látogatottság

Az állatkerti látogatólétszám 1999–2000 között 4000-rel, 39000-ről 43000-re nőtt. 2000–2001–2002. október 31. között a növekedés megkétszereződött, a látogatólétszám mindkét évben 8000-rel nőtt (2001: 52 000, 2002. október 31.: 60 000).

2001–2002-ben a vezetett csoportok 44, illetve 41%-a volt jászberényi; 56, illetve 59%-a környező településekről, illetve az ország más területéről érkezett hozzánk. A környék legnagyobb településéről, a megyeszékhelyről (Szolnok); 2001–2002-ben a csoportok 4–6%-a érkezett.

Megvitatás

Az alkalmazott környezetgazdagítási és látványtetési technikák, az állatok viselkedési visszajelzései alapján alkalmasak a fogságban élő vadállatok tartási körülményeinek javítására. Ezáltal a biotóp környezetben mozgó, természeteshez hasonló viselkedést mutató állatok érdekesebb élményt jelentenek a látogatók számára. Növelik az állatkert társadalmi elfogadottságát, mely ezáltal a növekvő számú látogató számára hiteles környezeti- és természeti nevelő közeget jelent.

Az állatkert a hazai és nemzetközi védelem alá eső állatfajok tartásával, befogadásával, a velük kapcsolatos ismeretterjesztő munkával sikeresen bekapcsolódott több *ex situ* faj- és természetvédelmi programba. A madárvédelmi mintakert, a zoo-tábor, valamint a nemzeti parkokkal és a Természetvédelmi Hivatallal történő együttműködés révén *in situ* természetvédelmi tevékenységet is folytatunk.

Az állatkert két év alatt nemcsak regionális, de országos környezeti nevelési feladatot is ellát, a csoportvezetésekben részt vettek többsége nem helyből érkezik. A hat évvel ezelőtt bezárás előtt álló, lepusztult, elhanyagolt intézmény látogatottsága a vizsgálati idő alatt ugrásszerűen nőtt. A 29 000 lakosú kisvárosban az állatkert a vizsgálat második évében már több mint 60 000 látogatót fogad.

A megélhető természeti élmény vonzó a kikapcsolódni kívánó látogatók számára. Ez az érdeklődés olyan természetes, a környezeti nevelhetőséget segítő motivációt jelent gyerekek és felnőttek számára egyaránt, hogy egyre nagyobb számban vesznek részt zoopedagógiai foglalkozásokon.

A környezettudatos szocializáció legfőbb letéteményesei a szülők és az elhivatott környezeti nevelők. A környezeti nevelés legfontosabb színtere maga a környezet. Kísérletünk bebizonyította, hogy élmény-, állat- és gyermekközpontú zoopedagógiai munkával a szülők és a pedagógusok is bevonhatók a környezeti nevelésbe. Ezáltal megvalósul a legfőbb szocializáló tényezők szemléletformálása, a nevelők nevelése. A természetvédelem, a védett és fokozottan védett állatfajok megmentése elképzelhetetlen a legnagyobb szelekciós nyomást jelentő környezeti tényező, az ember, gyerekek és felnőttek párhuzamos nevelése, szemléletformálása nélkül. E munka egyik legfontosabb, leghatékonyabb és leginkább költséghatékony színtere az állatkert lehet.

Irodalomjegyzék

- Bábosik, I. (1999): *A nevelés elmélete és gyakorlata*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hortobágyi, K. (szerk.) (1995): *Környezeti nevelés az erdei iskolában*. – Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, Budapest.
- IUDZG/CBSG (IUCN/SSC) (1993): *Az állatkertek természetmegőrzési világstratégiája. A világ állatkertjeinek és akváriumainak szerepe a Föld természeti értékeinek megőrzésében*. – Fővárosi Állat- és Növénykert, Budapest.
- Kleiman, D. G. (ed.) (1997): *Wild mammals in captivity*. – The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Labancz, Gy. (szerk.) (2001): *Óvodások környezeti nevelése*. – Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, Budapest.
- Legány, A. (szerk.) (1993): *Környezeti nevelés a táborban*. – Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, Budapest.
- Nahalka, I. (2002): Irányzatok találkozása – természettudományos nevelés a harmadik évezred elején. – In: Bábosik, I. & Kárpáti, A. (szerk.): *Összehasonlító pedagógia*. BIP, Budapest, pp. 168–185.

- NAT, Nemzeti Alaptanterv (1995) – MKM.
- NKNS, Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia (2001) munkaanyag. – Magyar Környezeti Nevelési Egyesület.
- Palmer, J. & Neal, P. (2000): *A környezeti nevelés kézikönyve*. – Körlánc Környezeti Nevelési Program.
- Pies-Schulz-Hofen, R. (2000): *Az állatkerti állattartás alapjai*. – Magyar Állatkertek Szövetsége és a Fővárosi Állat- és Növénykert.
- Pintér, T., Ilosvay, Gy. & Özvegy, J. (szerk.) (1997): *Körlánc Könyvek 5. Pedagógiai lehetőségek az állatkertekben, zoopedagógia*. – Körlánc Szegedi Munkacsoportja.
- Rókusfalvy, P. (2002): *A környezetpszichológia alapkérdései*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Standovár, T. & Primack, R. B. (2001): *A természetvédelem biológiai alapjai*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szabó, Á., Szemethy, L., Firmánszky, G. & Heltai, M. (2000): A visszatelepülő nagyragadozók természetvédelmi és vadgazdálkodási problémái. – In: Csányi, S. & Szemethy, L. (szerk.): *A Vadgazdálkodás Időszerű Tudományos Kérdései (VITÁK) 1. kötet. Ragadozók: Az ökológiai szerep és a vadgazdálkodási hatás ellentmondásai*. Gödöllő, pp. 62–72.
- Szerényi, G. (szerk.) (1994): *Környezeti nevelés a szakkörön*. – Alapítvány a Magyar Környezeti Nevelésért, Budapest.

Zoopedagogical and environmental education in order to protect
endangered and highly endangered species
in the Zoological and Botanical Garden of Jászberény

Orbán, Z., Fercsik, P. and Sárközy, T.

Zoological and Botanical Garden of Jászberény
H-5100 Jászberény, Fémnyomó u. 3, Hungary

Abstract: In 2001 we started an experience- and demonstration-centred experimental zoopedagogical programme in the Jászberény Zoo, introducing more than 100 endangered and highly endangered species of animals. The environmental education of the visitors is built on this demonstration. The basis for this are lectures and activities provided as free service by the zoo. During the programme the number of visitors has increased with 39.5% (from 43,000 to 60,000), the number of guided groups from 50 to 240, the number of people attending the activities from 2374 to 8500. In 2001 4.7% of the visitors, while in 2002 14.1% of the visitors took part in the zoopedagogical activities. Our results support the fact that zoo visitors can be made interested in the experience-oriented environmental education. Consequently the Hungarian zoos with their yearly 3,000,000 visitors can become the main co-institutes of the environmental education and so the most important co-institutes of nature and environment protection.

Key words: enrichment of the environment, environmental education, group guidance, information, protection of the nature, spectacular feeding, sustainability, zoopedagogy